

УДК 65.012

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

Вітка Н. Є., к. е. н., доцент кафедри економіки і управління підприємством, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

Вітка Н.Є. Еволюція поглядів на економічну безпеку підприємства.

Розглянуто історичний розвиток поняття економічної безпеки підприємства, визначені та розглянуті підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства такі як: реалізація та захист економічних інтересів, стан ефективного використання ресурсів, захист проти економічних злочинів, наявність конкурентних переваг, стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, - також, проаналізовано визначення поняття категорії економічної безпеки підприємства науковців та запропоновано системне поняття визначення економічної безпеки підприємства.

Витка Н.Е. Эволюция взглядов на экономическую безопасность предприятия.

Рассмотрено историческое развитие понятия экономической безопасности предприятия, определены и рассмотрены подходы к определению понятия экономической безопасности предприятия такие как: реализация и защита экономических интересов, состояние эффективного использования ресурсов, защита против экономических преступлений, наличие конкурентных преимуществ, состояние защищенности от внутренних и внешних угроз, - также, проанализированы определения понятия категории экономической безопасности предприятия ученых и предложено системное определение понятия экономической безопасности предприятия.

Vitka N. Evolution of looks of economic security of enterprise.

In article the author considered historical development of the enterprises economic safety concept, defined and considered approaches to the definition of the enterprises economic safety concept. It was mentioned approaches to the definition of the enterprises economic safety concept among them were: realization and protection of economic interests, conditions of the resources effective usage, protection against economic crimes, existence of competitive advantages, a security from internal and external threats. It is analyzed the definition of the category of economic security researchers and proposed a systemic definition of economic security.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні набуває особливої гостроти внаслідок існування таких причин: недостатньо керованих з боку держави процесів формування сектора малого бізнесу та ділової активності населення загалом у період ринкової трансформації економіки і суспільного життя; недосконалого конкурентного середовища, бюрократичних та обтяжливих процедур державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; проявів концентрації (монополізації) товарних ринків та механізму доступу до обмежених господарських ресурсів і прав діяльності; існування штучних бар'єрів у започаткуванні/здійсненні роботи підприємств, корупції у відносинах «бізнес - влада»; надмірного рівня криміналізації і тінізації економіки; недостатнього рівня соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема економічної безпеки підприємництва, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління економікою досліджується у наукових працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, В. Абрамов, Ю. Алтухов, В. Андрійчук, Г. Андрощук, О. Барановський, І. Білько, В. Богомолов, А. Блінов, З. Варналій, Г. Вечканов, О. Власюк, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Гладченко, О. Гончаренко, А. Горбунов, В. Духов, А. Драга, М. Єрмошенко, А. Качинський, В. Кириленко, Т. Клебанова, Т. Ковальчук, А. Козаченко, М. Козоріз, Б. Кравченко, П. Крайнев, Д. Ляпін, І. Мазур, О. Малиновська, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, Н. Реверчук, В. Сенчагов, А. Сухоруков, Т. Хайлова, В. Шлемко та ін.

Виокремлення невирішеної проблеми. Попри вагомий доробок вчених існує об'єктивна необхідність розробки теоретичних засад визначення поняття економічної безпеки підприємства.

Мета статті – проаналізувати підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства та запропонувати комплексне визначення поняття економічної безпеки підприємства.

Викладання основного матеріалу. Питання забезпечення умов економічного зростання підприємства виходять на перший план. На розвиток підприємства роблять вплив такі чинники, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та інші. Все це різко загострило проблему забезпечення економічної безпеки підприємства, яка виникла доволі давно, і на цей час, вже склався певний категорійний апарат, існує декілька підходів до визначення та забезпечення цієї безпеки.

Причому варто зазначити, що незважаючи на невелику кількість праць, присвячених дослідженню проблеми економічної безпеки підприємництва, окремі спроби узагальнення концептуальних засад суті цього поняття у вітчизняній економічній літературі зустрічаються доволі часто. Проте, вони більшою мірою стосуються процесів забезпечення економічної безпеки первинної ланки економіки – на мікрорівні ієрархії управління. Більше того, відсутність єдиного понятійного апарату, недостатня вивченість проблеми зміцнення економічної безпеки підприємництва як сектора економіки значно перешкоджають формуванню повноцінної теоретичної, а в подальшому прикладної бази дослідження проблематики економічної безпеки у науковій думці [7]. Але відсутність єдиної і повної думки про економічну безпеку підприємства обумовлює необхідність подальшого пошуку шляхів та способів вирішення цієї проблеми.

У країнах Західної Європи термін «економічна безпека» з'явився у 70-тих роках і спрощено трактувався як економічний метод забезпечення національної безпеки». Сьогодні поняття економічної безпеки держави визначають як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку та удосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Відповідно пріоритетами в зміцненні безпеки країн Західної Європи виступають благополуччя, захищеність громадянина та ін.

Категорія «економічна безпека» та її структурні, функціональні компоненти, в тому числі за рівнями ієрархії управління, почали вивчатися в Україні відносно недавно – з початку 90-х років минулого століття, що певною мірою пов'язано із здобуттям Україною незалежності, формуванням державності, становленням національних, в тому числі економічних інтересів.

Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого — є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. В перехідні періоди розвитку економіки домінуючими є дослідження макроекономічних аспектів економічної безпеки.

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління. Вперше поняття «економічна безпека» почало застосовуватися на Заході у зв'язку зі зростанням проблеми обмеженості ресурсів та розпадом колоніальної системи, що призвело до порушення традиційних зв'язків між постачальниками ресурсів, життєво необхідних індустріальним суспільствам.

Сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Раніше усі питання, пов'язані із забезпеченням безпеки покладалися на державні органи. Останнім часом спостерігається відтворення системи безпеки, в якій провідна роль відводиться державі.

На мікрорівні економічна безпека проявляється в забезпеченні нормальної і стабільної діяльності підприємства, попередженні витоку інформації. Економічну безпеку підприємства можна трактувати, як:

- стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації;
- стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність запобігати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози;
- сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань;
- стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

Для того, щоб зрозуміти зміст категорії «економічна безпека» слід дати характеристику поняттю «безпека» та визначити його сутність. В перекладі з грецького «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто, безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [8].

Економічну безпеку підприємства можна розглядати, як одну з складових загального поняття «безпека». Будь-який збиток рано чи пізно отримує оцінку в грошовому виразі, тобто може бути виділена чисто економічна складова збитку. Але, слід зауважити, що розуміння збитку або прибутку, як фінансової категорії не відбиває реальний стан економічної безпеки підприємства, через те, що вона характеризує лише поточний стан фінансової діяльності підприємства.

Досвід розвитку багатьох країн і світового господарства загалом свідчить, що на різних етапах економічного розвитку та участі країни у системі міжнародної економічної безпеки органами державного управління не однаковою мірою визнається значення економічної безпеки підприємництва. У таблиці 1 наведено етапи еволюції поняття «економічної безпеки».

В цілому можна виділити декілька підходів різних авторів до визначення економічної безпеки підприємства: як реалізація та захист економічних інтересів, як стан ефективного використання ресурсів, як

захист проти економічних злочинів, як наявність конкурентних переваг, як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Таблиця 1 – Еволюції поняття «економічна безпека» [1]

Назва етапу	Мета етапу	Місце (характеристика) економічної безпеки підприємництва
Прийняття першого нормативно-правового акту з питань безпеки - закону «Про національну безпеку» (США, 1934 р.) та створення Федерального комітету з економічної безпеки	Збереження економічної самостійності країни; підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки громадян та держави загалом	Питання забезпечення економічної безпеки підприємництва не виокремлювалось; зводилось до забезпечення розвитку промисловості та створення належної кількості робочих місць для підвищення рівня зайнятості
Створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу (40-50 рр.)	Зміцнення безпеки світового господарства економіки та окремих держав через недопущення енергетичної кризи	Неопосередковано акцентувалась увага на забезпеченні економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу
Прийняття країнами Західної Європи Стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки	Розробка комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку економіки створенням механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам країнам Європи	Питання економічної безпеки підприємництва ототожнювались з потребою у його розвитку для дотримання принципу забезпечення соціально-економічних інтересів населення та працюючих
Декларування принципів міжнародної економічної безпеки ООН	Необхідність забезпечення комплексного підходу до вирішення багатьох взаємопов'язаних міжнародних проблем та стосунків	Актуалізувалась потреба у формуванні безпечного міжнародного підприємницького середовища, у т.ч. через активізацію міжнародних господарських зв'язків підприємств на ґрунті рівноправності, взаємної поваги та вигоди, відсутності дискримінації
Зміна курсу країн колишнього Радянського Союзу на формування ринкової системи господарювання	Демократизація суспільства, подолання соціальної напруги, забезпечення політичних змін, становлення ринкової економіки, покращення рівня життя населення	Активізація державного сприяння розвитку підприємництва для подолання масового безробіття; формування та наповнення товарами і послугами споживчого ринку; забезпечення збереження економічної незалежності держави
Прийняття країнами колишнього Радянського Союзу державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки	Формування механізму забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз	Визнається зв'язок (через сукупність відповідних показників) незадовільного стану розвитку підприємництва, а через нього – економіки та неналежного рівня економічної безпеки держави; запроваджуються заходи, спрямовані на обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, та заходи неопосередкованого впливу на формування безпечного підприємницького середовища
Прийняття програмно-цільових документів з забезпечення економічної безпеки бізнесу (розвинені країни світу)	Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність; забезпечення демократизації суспільства, поліпшення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища	Питання забезпечення економічної безпеки підприємництва визнається невід'ємною компонентою національної економічної безпеки та основою соціально-економічного зростання

Розглянемо кожен з підходів до визначення економічної безпеки підприємства більш детально:

- як захист проти економічних злочинів. Дуже часто забезпечення економічної безпеки підприємства зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, фальсифікації, промислове шпигунство і т.д.). Поза сумнівом, ці загрози дуже важливі і повинні постійно аналізуватися і враховуватися, але зводити економічну безпеку підприємства лише до цього не можна. Це поняття ширше і більш ємке [5];
- як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Підприємство - це в першу чергу - об'єкт економічних відносин. Власник підприємства, в першу чергу ставить результатом діяльності підприємства - досягнення поставленої ним мети, яка, як правило, носить економічний характер; [2]
- як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу. Підхід, який намагається уникнути вживання поняття загрози у визначенні економічної безпеки підприємства, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства, тобто є ресурсно-функціональним підходом.
- як наявність конкурентних переваг. Підхід, прихильники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки. Але сам факт наявності переваг і потенціалу, без їх використання і реалізації, не гарантує підприємству економічної безпеки; [4]
- як реалізація і захист економічних інтересів. Відносно більш новий підхід, що заснований на реалізації і захисті економічних інтересів підприємства визначає ЕБП як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового і

інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, який забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру» [6].

Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. під економічною безпекою підприємства розуміють міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища та їх часткову захищеність від загроз [6].

Значним теоретичним досягненням є узагальнення суті поняття «економічна безпека підприємництва (у секторі малих і середніх підприємств)», зроблене В. Волошиним, який характеризує його як стан системи регулювання, а також рівень розвитку підприємництва, за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз. [2]

Аналіз понять економічної безпеки підприємства, кожне з яких зі своїх позицій розкриває його природу, дозволяє виділити в них найбільш істотні міркування:

- велика частина авторів під економічною безпекою підприємства розуміють стан потенційної жертви, об'єкту небезпеки;
- економічна безпека підприємства доволі часто розглядається як здатність підприємства ефективно використати ресурси та наявні ринкові можливості в умовах цілеспрямованої руйнуючої дії ззовні або із самого підприємства;
- економічна безпека підприємства - поняття системне, це властивість підприємства, побудованого на принципах стійкості, саморегуляції, цілісності. Економічна безпека підприємства покликана захистити кожну з цих властивостей, оскільки руйнівна дія на будь-яку з цих властивостей приведе до загибелі підприємства в цілому;
- економічна безпека підприємства розглядається як вирішальна умова діяльності підприємства;
- економічна безпека підприємства в абсолютному своєму виразі - відсутність небезпек і загроз;
- існує припущення, що вплив загроз можна нейтралізувати в повній мірі, але у більшості випадків, це можливо лише частково;
- елементом майже всіх понять виступає загроза, як реальна ознака небезпеки. Причому загроза в цьому контексті набуває якості сутнісної характеристики.

На основі аналізу всіх підходів і розкриття змісту економічної безпеки підприємства виявляється, що загроза і боротьба з нею є суттю безпеки. Отже, безпека в початковому і в найзагальнішому сенсі слова — це стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпек. Але для підприємства бути в безпеці зовсім не означає функціонувати без небезпек. Останні існують завжди або майже завжди і в певних межах можуть навіть мати позитивне значення, вони стають однією з причин необхідної активності підприємства. Небезпеки, проблеми, труднощі не тільки неминучі в діяльності підприємства, але і корисні у деякій мірі, оскільки вони грають також і мобілізуючу роль в цій діяльності.

Аналіз етапів еволюції та визначення поняття економічної безпеки підприємства різними науковцями показав, що найбільш повноцінним та прийнятним визначенням суті економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування. Відповідно головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування, а завданнями такої роботи є: досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу.

Висновки. Таким чином, економічна безпека підприємництва відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки та є передумовою її стабільного розвитку. Існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням функціональних складників безпеки держави. Економічну безпеку підприємництва необхідно розглядати за системним підходом, який передбачає наявність єдиної мети (захист життєво важливих інтересів суб'єктів системи, задоволення яких забезпечує належний рівень їх існування, ефективність функціонування та здатність до розвитку, розширеного відтворення, а також структурно збалансований розвиток економіки), суб'єктів регулювання, їх функцій, методів та засобів управління і форм фінансування роботи з їх забезпечення; елементів складу моделі системи.

Список використаних джерел:

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. / Т.Г. Васильців – Львів: Арал, 2008. – 384с.

2. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / В. І. Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196 с.
3. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. - СПб: Питер, 2002. – 315с.
4. Євдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І.Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр.ДонНТУ. – Сер. екон. – Вип. 47. – Донецьк : Вид-воДонНТУ, 2002. – С. 6.
5. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк, 2002. - № 48. – С. 16-22.
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко – К.: Либра, 2003. – 280 с.
7. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. - 2005.- №2.- С. 52-56.
8. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. Валерія Михайловича Геєця. – Х. : Інжек, 2006. -С.43-46.
9. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Коваленко К.В. – Режим доступу до статті <http://www.nbuv.gov.ua>

Ключові слова: економічна безпека, підхід до визначення, еволюція, визначення, підприємство, аналіз.

Ключевые слова: экономическая безопасность, подход к определению, эволюция, определение, предприятие, анализ.

Keywords: economic security, going near determination, evolution, determination, enterprise, analysis.